FORRÁSMUNKÁK:
1782/2003 ET. rendelet
CAP reform summary Newsletter of EU-DG VI (Special edition) July 2003.
Szabó Z.: Korkép egy nemzetközi szövetkezetfejlesztési projekt tükrében. *Gazdálkodás* 1996, Budapest, XL/.2.kötet ,1–5.
Mohácsi L.– Szabó Z. – Szeremley B.: *Agrárjövőnk nemzeti intézményrendszere, a termékpályás szövetkezet.* Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 2000, 206.

A szövetkezés a falu esélye

SOMAI JÓZSEF

Miért fontos, hogy kiemelten foglalkozzunk a vidék kérdésével? Elsősorban, mert országos viszonylatban a lakosságnak közel 50%-a jórészt veszélyeztetett helyzetben vidéken él; a magyar lakosság még az átlagnál nagyobb, azaz 55%-os arányban, a múlt minden nyomorúságát konzerválva, a mezőgazdasági élet nem éppen kedvező időszakában küzd az túlélésért. Mindebből a foglalkoztatottak száma a különböző vidékektől függően 30–40% között ingadozik, a vidéki összlakosság 25–30%-a alacsony, valójában siralmas, nagyrészt a létminimum alatti életvitelt jelentő nyugdíjból tengődik, az eltartottak száma 35–40% között mozog.

Napjainkban a falu fenyegetettsége felmérhetetlen, az életképessége kockázatos. Fennmaradása veszélyeztetettségének indokai közé soroljuk a következőket:

1. Folyamatosan napirenden van a fiatalok elvándorlása, a munkaerő pótlására nincs esély, az elöregedés előrevetíti a falu kihalásának lehetőségét, az idősebb korosztály sorsa az örökre marginalizált személy státusza.
2. A szociális nehézségek, az alacsony színvonalú orvosi ellátás, gyógyszerhiány, a rossz utak okozta elszigetelődés mind-mind a nyomor és a természetes fogyatkozás felgyorsító tényezői.
3. Életképes kisgazda ökoszisztéma kialakítására nincs rendszer, nincs stratégia, nem jött létre megfelelő gazdasági környezet, a vidék mai napig nem tűzte napirendjére a szövetkezésre alapozó összefogást, nincs összefogás a szétszórt szűkös lakossági pénztartalékok tőkévé szerveződésére sem, még annak tudatában sem, hogy a tizenöt éve visszaöröklött kisparcellás gazdálkodás ma már végleg halálra van ítélve.
4. A mai falusi gazdaság elsősorban az elmaradt gazdálkodási módszerek, a nagy termelékenységet biztosító új technológia és modern eszközök alkalmazásának mellőzése miatt versenyképtelen, másodsorban nem lehet képes versenyben maradni a globális kereskedelmi hálózatok olcsó és minőségi áruival szemben, amikor az EU-országok, Spanyolország, Franciaország, Görögország, de az AEÁ, Argentína, Mexikó dömpingtermékei multinacionális nagyüzleti hálózatain keresztül ömlesztik egész Európa-szerte a jó minőségű termékeket.
5. Természetszerűleg ilyen gazdasági környezetben a lakossági megtakarítás majdnem teljesen ki van zárva, sőt a vagyonállag csökkenésével kell számolni a veszteséges gazdálkodás miatt.
6. A versenyképességet biztosító modern eszközökhöz a hozzáférést gátolja a tőkehiány és a meglehetősen nehézkesen és drágán szolgáltató hitelforrások kihasználása, a drága eszközök beszerzése egy magángazda képességét túlon-túl fölülmúlja.
7. A már alacsony felvásárlási árakat, a kereskedelmi hálózatok uralmának terjedésével, az egyre szűkülő piac a minimálisra korlátozza, helyenként teljesen lehetetlenné teszi az értékesítési esélyeket.
8. A tudásszerzési lehetőségek esetlegesek és szervezetlenek, az oktatás alacsony színvonalú, tekintettel arra, hogy a szegénységbe szakadt falusi feltételek miatt eluralkodott az ingázási rendszer, amely okán a falusi lakosság és az értelmiség közötti közvetlen kapcsolat az elvárt alatt maradt, s ebből következően csupán 5%-os a faluról származott középiskolai végzettek száma, és csak 1%-a végez egyetemet. A szatelit falvaknak (ezek a községfüggő falvak, amelyek az erdélyi magyar falvak többségét teszik ki) egyedüli támasza az egyház és a pap.
9. Általános tehetetlenség uralkodik, s ez az általános tehetetlenségi állapot tartja fogságban a cselekvésképességet, a falusi lakos ma a történelem alakította helyzet rabja.
10. A föld olcsó felvásárlása napirenden van nyugati (helyenként keleti) tőketulajdonosok részéről.
11. Politikai érzéketlenség mélyíti a tehetetlenségi állapotot.

Nézetünk szerint ez a summás összefoglaló sajnos nem csu-

pán pesszimista kép, hanem a vidék, s elsősorban a falusi gazdálkodás jövőképének valóságalapú keresztmetszete. Ezek után felvetődik a kérdés, hogy van-e reális lehetőség a megoldásra, vagy pedig hol támadható meg a gyökeres változás lehetősége, mert radikális paradigmaváltás nélkül, elsősorban az agyakban, s másodsorban a tettekben, nem következhet be az a teljes gazdasági átalakulás, amely a falu megmaradásának nyújthat biztonságot.

Elsősorban a megtépázott közös érdekekre alapozott összetartás eszméjének újragondolása szabadíthatja meg és emelheti ki az agyakat a negyvenéves csalódási kábultságból.

Igaz, tájainkon a szövetkezeti mozgalmat, a vidék összetartásának klasszikus példáját, amely a múlt század első felében az erdélyi falu gazdasági fellendülését, jólétét, vagyonosodását, a gazdálkodás alapját jelentette, a XX. században két megsemmisítő támadás érte:

1. Az 50-es évek szocialista termelőszövetkezeti rendszerének kierőszakolása, mely megszüntette a falusi gazdálkodás alapját, a prosperáló magángazdaságot. A magántulajdon megszüntetésével a rendszer hiteltelenítette mind a „szövetkezet" valódi fogalmát, mind a „közjó, közösség" iránti kooperatív szellemű magatartást. Emiatt a '90-es években nem alakulhatott ki az erdélyi magyarság körében életképes értékesítési, feldolgozóipari, fogyasztási vagy hitelszervezeti hálózat.

2. A 90-es évek elején megtörtént ugyan a visszatérés a magángazdálkodásra, azonban a teljes eszköz- és igavonóállat-hiány, kiürült csűrök, istállók, szétosztott sovány föld sokkal alacsonyabb fokú gazdálkodásra kárhoztatta a gazdákat, mint előtte egy fél évszázaddal, a világ viszont közben haladt. Ezt a versenyképtelen kisparcellás gazdálkodást konzerválta a 15 éven át tartó strucc-agrárpolitika, mert az 1991/36-os társulási törvény nem nyerte el a gazdálkodók tetszését, s ma már elévültnek nyilvánított. Ugyanakkor közismert tény már, hogy kimondottan posztkommunista befolyásra a parlament máig sem volt képes egy a demokrácia elvein nyugvó modern, EU trendes szövetkezeti törvényt jóváhagyni.

Van megoldás a vidék súlyos gondjaira? Természetesen van, viszont egyelőre igen bizonytalanok azok a tényezők, amelyek képesek a gyökeres változást elősegíteni.

Melyek a közösségen kívüli tényezők (külső tényezők)?

– költségvetési többletráfordítás, amely ugyan működik már, azonban jelentéktelen a nagyobb változáshoz;
– EU-támogatások, amelyre a falu teljesen felkészületlen;
– utak, vízvezetés, csatornázás, eszköz-átstrukturálás a gazdaságban;
– a szövetkezeti törvény jóváhagyása és gyors össztársadalmi elfogadtatása;

A közösségtől függő tényezők (belső tényezők):

– képzés, tanulás, felvilágosítás;
– munkahelyteremtés (ipari feldolgozás, vállalkozások, gyümölcsfeldolgozás stb. létesítése);
– falugondnoki rendszer meghonosítása;
– szolidaritási struktúrák kialakítása, szövetkezeti törvény alkalmazása, összefogás az érdekérvényesítésre;
– új gazdálkodási kultúra meghonosítása.

Mi – a Romániai Magyar Közgazdász Társaság ezzel a témakörrel foglalkozó szakemberei – ragaszkodunk ahhoz a felismeréshez, hogy a falu mentőöve a szövetkezetesítés útján történő tőkeerő összevonása, a magántulajdonon alapuló szövetkezeti rendszer szervezése még az EU csatlakozás előtt. Tehát figyelem, mert szerintünk a 24. órában vagyunk!

A falu vagyonosodása, gazdasági erejének növekedése lehet az erdélyi magyar közösség egyedüli megtartó ereje. El kell fogadni azt az alapeszmét, hogy a gazdaság mindenek feletti jelentőséggel bír a megmaradást illetően, különben aki ezt nem vállalja, az az életképtelenség és előbb-utóbb a felbomlás útjára kerül. A regionalizmus, kistérség és tájszemlélet pozitív befolyásoló tényező lehet a falu gazdasági erejének megerősítésében, azonban a globális gondolkodás gátolja a helység- és személylátást, tehát el kell jutni a legalsóbb szintű szervezeti egységhez, a gazdához.

A nemzetközi példák azt igazolják, legyen az Nyugat-Európa, Amerika vagy Japán, hogy a vidék gazdálkodási alapját 60–90% között (országonként változik az arány) a szövetkezeti gazdálkodási mód képezi (az Európai Unióban és Észak-Amerikában ma is a legsűrűbb hitelhálózatot alkotják a hitelszövetkezetek).

Mit tett és tesz az RMKT ezen a téren?

Kiindulási tétel: Az erdélyi szövetkezeti mozgalom múltjával és a mai nemzetközi és európai uniós szövetkezeti gazdálkodási modellekkel teljesen ellentétes a mai erdélyi gazdálkodás módja. Ha a mentalitásban rövidesen nem történik gyökeres változás, és elmarad a változtatáshoz szükséges feltételek kialakításában az EU-csatlakozás előtt, a vidék gazdaságának katasztrófája várható. Tehát a szövetkezeti intézményrendszer társadalom- és gazdaságtörténeti jelentőségének feltárása és a kutatás eredményeinek alkalmazása Erdélyben időszerűvé, sorskérdéssé vált.

A romániai magyarság érdeke, hogy az egész Románia számára kihívást jelentő gazdasági modernizációban megfeleljen a civilizált piaci normáknak, mindez viszont csakis jól szervezett gazdasági és társadalmi cselekvéssel válhat elérhetővé. A gazdasági elemzők, akárcsak a Romániai Közgazdász Társaság Szövetkezeti Kutatócsoportja, arra a felismerésre jutottak, hogy a vidéki – de ezáltal a teljes – romániai magyar lakosság szociális és gazdasági nehézségeit legeredményesebben a korszerű

szövetkezeti hálózat kialakítása győzheti le. Ezért szükséges a régi szövetkezeti mozgalom tapasztalata és az európai szövetkezeti modell és tapasztalat alkalmazása a romániai és ezen belül a magyar közegben, de annak is tudatában vagyunk, hogy ez az adaptációs folyamat nem valósulhat meg a szükséges tudományos kutatómunka és a szakmai közvélemény-formálás, megmérettetés és közösségi összefogás nélkül. Elsősorban tehát a tudományos képzési rendszerben és szakmai szervezetek keretében kellene kutatni és megvitatni a szövetkezeti vállalkozási formát, mint amely dinamikusabb szerepet játszhat a helyi közösségek és erőforrások megtartásában és gyarapításában.

Ha minden faluban lenne egy-egy szövetkezet, az gondoskodhatna a begyűjtésről, kalibrálásról, csomagolásról, a piackutatásról, térségi kisüzemek működtetéséről. A termelőnek csak az lenne a dolga, hogy megtermessze az árut. Ilyen módon piaci részesedést lehetne teremteni (és itt nem lakótelepi zöldségpiacokra gondolunk elsősorban), de folyamatosan lehetne értékesíteni a többletet a nagy üzletláncokon keresztül is. Azok viszont csak úgy kötnek üzletet, ha nemzetközileg elfogadott előírás szerinti minőségi, csomagolt árut kínálnak a termelők. Az értékesítésnek ezt a részét vállalhatnák fel a már említett szövetkezetek, amelyek szinte teljesen hiányoznak az egész erdélyi régióban. A magára maradt egyéni gazda nem képes eleget tenni a mai értékesítési trendekből származó minőségi kihívásoknak.

A szövetkezetek ügyében 15 év után alig vagyunk túl a nullán. Ezen az igazságon túl egy olyan társadalmi szolidaritásra van szükség, amely megteremti az együttműködést az RMGE rendszerében működő fiókokkal, gazdakörökkel, az oktatási és politikai kompetenciákkal, önkormányzatokkal, népfőiskolai programvezetőkkel, helyi civil szervezetekkel, a politikummal. Ehhez a szolidaritáshoz csatlakozik a Romániai Magyar Közgazdász Társaság szövetkezeti mozgalommal foglalkozó kutatócsoportja is, tekintettel arra, hogy álláspontunk szerint a vidék versenyképessége visszanyerésének egyik – ha nem egyedüli – útja a szövetkezetesítés.

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) Szövetkezeti Kutatócsoportja interdiszciplináris megközelítésben szándékszik történetiségében feltárni – és a mai nemzetközi, európai uniós modellekkel egybevetve – elemezni a szövetkezeti intézményt, amely hosszú hagyományra tekinthet vissza Erdélyben, s amelynek újraindítása jórészben megoldaná a romániai magyar közösség vidékének gazdasági problémáit. A szövetkezetet olyan intézménynek látjuk, amely bizonyítottan pozitív eredményekkel működött Erdélyben, a XIX. századtól kezdődően a magyar szövetkezeti rendszer XX. század közepén történt államosításáig. Emellett a szövetkezetek azon kevés gazdasági intézmények közé tartoznak, amelyek a legközelebb állnak a személyhez, a gazdához és a falusi közösség kulturális értékeihez. Ezeket a megállapításokat jórészt a múltbeli önszerveződési hagyományokat elemző, valamint a történelmi forrásokat feldolgozó tanulmányok igazolják. (Ezek a tanulmányok többek között az RMKT szakmai közlönyének, a *Közgazdász Fórum*nak a szövetkezeti rovatában jelentek meg, valamint az *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából* c. kötetünkben). Ezek az elemzések kimutatják az általában vett romániai, s ezen belül a romániai magyarság jelenlegi, kommunizmus utáni átmeneti társadalmának gazdasági és szociális problémáit, valamint e problémák szövetkezeti úton való megoldási lehetőségét.

A nemzetgazdaságon belül elfoglalt magas aránya ellenére is elmondható, hogy a mezőgazdaság elmaradott válságos állapotban van, mert:

– a gépek beszerzése és az inputok túlságosan költségesek a kedvezőtlen árak és hitelhiány miatt, emiatt alacsony a mezőgazdaság gépesítettsége; ugyanakkor a meglévő gépparkok nem arányosak a birtokrészekkel, mivel a birtokstruktúrát a felaprózodottság és elszórtság jellemzi;

– a mezőgazdasági termékek értékesítésének óriási problémája, hogy egyrészt a hitelhiány és műszaki-szakmai elmaradás miatt nehezen lehet megfelelő minőségű termékeket előállítani, másrészt a városi fogyasztóközönség csekély vásárlóereje miatt nem talál megfelelő értékesítési piacot a termelőréteg (a lakosság zöme ugyanakkor reálbérének több mint háromnegyedét élelmiszervásárlásra költi, az élelmiszertermékek árszínvonala pedig lassan megközelíti a magyarországi, sőt európai árszínvonalat);

– míg a feldolgozóvállalatok a mai napig is monopolhelyzetben maradtak, nem alakult ki a valódi versenyhelyzet, a családi gazdaságok legnagyobb része önellátásra van berendezkedve vagy az árukereskedésnek van kiszolgáltatva, termékét önköltségi áron, helyenként ez alatt kényszerül eladni;

– mindezek következtében magas a vidéki munkanélküliség, és nagy hiányok mutatkoznak a szociális és kulturális szolgáltatásokban.

Más gazdasági és szociális problémákra, mint például az alacsony reálbérek versus magas árak; alacsony minőségű és túlzsúfolt szociális és kulturális szolgáltatások, lásd kórházak, orvosi rendelők, óvodák, iskolák gyenge felszereltsége, a romániai magyar civil szerveződések, alapítványok próbálnak megoldásokat találni a magyar ajkú gyermekek, családok számára (pl. az illyefalvi, dévai, csíksomlyói, zsoboki gyermekmentő programok, szociális ösztöndíjak, szórványkollégiumok, Nyilas Misi tehetségtámogató ösztöndíj, szórványbuszok). Ezeknek az alapítványi karitatív akcióknak természetesen megvan a maguk jelentősége, ám amint az alapítványok elhivatott